

Деца в институциите, том 2

Домове за медико-социални грижи

Предговор

В България около 9000 деца, лишени от родителска грижа, живеят в държавни домове за отглеждане и възпитание, подчинени на Министерството на образованието и науката (МОН) и на Министерството на здравеопазването (МЗ). Повече от половината от тези деца са от ромски произход и около една трета от тях са изоставени от родителите си. Общият брой на домовете е 146, от които 30 дома са за медико-социални грижи (ДМСГД) за деца от 0 до 3-годишна възраст на подчинение на Министерство на здравеопазването, 34 дома са за деца от предучилищна възраст (ДДПВ) (от 3 до 7-годишна възраст) и 82 дома са за деца, юноши и девойки (ДДЮ) за деца от 7 до 18-годишна възраст на подчинение на Министерство на образованието и науката. Като единствената съществуваща досега форма за отглеждане на деца, лишени от родителска грижа, сериозната задача на тези домове е да отглеждат тази група деца в среда и условия, максимално приближени до семейната обстановка, да спомогнат за социалната адаптация и индивидуалното развитие на всяко дете, да подготвят възпитаниците си за достойната им бъдеща реализация в обществото.

Доколко и как съществуващите домове успяват да изпълнят тази задача, какви са условията за отглеждане и възпитание на децата, както и стандарта, при който те живеят бяха въпросите, които БХК си постави чрез проекта "Деца в институциите", започнал в края на 1999 г. Домовете от тази група се оказаха в най-добро състояние и с най-висок стандарт на грижа и възпитание в сравнение с домовете за деца, изостанали в умственото или физическото си развитие (подчинени на Министерството на социалните грижи) или със социално-педагогическите интернати и възпитателните училища-интернати към МОН. Все пак БХК установи сериозни проблеми в някои от тях, както и благоприятно развитие на други. Различните категории домове имат сходни проблеми като недостатъчно или нередовно финансиране, остаряла материална база, недостиг на персонал за полагане на индивидуални грижи за всяко дете, крайно ниско заплащане на персонала, затруднено или липсващо медицинско обслужване на децата, нискокалорична и еднообразна храна, оскъдни средства за провеждане на учебно-възпитателния процес, невъзможност за осигуряване на социална адаптация, накарняване на човешките права на децата. Всички тези проблеми присъстват в по-голяма или по-малка степен във всички домове и ако има места, в които персоналят успешно се справя с тях, то това се дължи изключително на средства, получени от дарения в резултат от активността и инициативността на персонала, начело с директора.

Нормативната уредба на домовете за деца се съдържа в три подзаконови акта - Правилник за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа, който определя условията за прием, задълженията на персонала, задължителната документация, финансирането и организацията на дейността в домовете за деца от 2,5 до 18-годишна възраст (изд. от министъра на образованието и науката, обн. в ДВ, бр.9 от 01.02.2000г.), Наредба 29 от 23.11.1999 г. за основните изисквания, на които трябва да отговарят устройството, дейността и вътрешният ред на лечебните заведения за болнична помощ, диспансерите и домовете за медико-социални грижи (изд. от министъра на здравеопазването, обн., ДВ, бр.108 от 10.12.1999 г), Правилник за устройството и дейността на домовете за медико-социални

грижи, издаден от министерството на здравеопазването (обн., ДВ, бр.49 от 16 юни 2000 г). Прави впечатление, че колкото и важни да са обществените отношения, свързани с отглеждането и възпитанието на деца, лишени от родителска грижа в държавните домове, те се уреждат само с подзаконовни нормативни актове. Все пак с влизането в сила на Закона за закрила на детето през юни 2000 г. се постави начало на преразглеждане и придаване на реална стойност на проблемите, свързани със защита правата на децата в България, макар практическото прилагане на закона да е все още под въпрос поради ред причини. Според този закон отговорни за защита правата на децата са Агенцията за закрила на детето и специалните отдели към службите за социално подпомагане в общините. Това обаче създава предпоставки за напрежение в работата, особено в специалните отдели, тъй като тяхната издръжка ще зависи от бюджета на общините и цялата система за защита правата на децата няма да има поне относителна независимост. Трябва обаче да се признае, че със закона се въвежда една успешна форма за отглеждане и възпитание на деца, лишени временно или постоянно от родителска грижа и това е приемното семейство. Тази форма се оказва крайно наложителна, особено в контекста на констатациите на БХК във връзка със стандарта на грижа, който държавните институции за отглеждане на деца могат да осигурят. Разбира се, приемното семейство е форма, която тепърва ще заработи и все още не е ясно доколко ще отговаря на интересите и нуждите на децата. За да анализира по-детайлно състоянието на тези институции БХК изработи въпросник, който позволи да бъдат събрани и обобщени данни по проблеми. По-нататък накратко ще бъдат изложени именно тези констатации на БХК.

Настаняване

Според член 5 на Правилника за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа, който влезе в сила през февруари 2000 г., в домовете за деца от 2,5 до 18-годишна възраст се приемат деца с различно правно положение: деца, на които един или двамата родители са починали, деца, които са били намерени, подхвърлени или изоставени от родителите си, деца на родители, страдащи от тежки хронични или психични заболявания, деца, на които един или двамата родители са инвалиди, деца, на които родителите са лишени от родителски права или изтърпяват наказание "лишаване от свобода", деца, за които няма кой да се грижи поради продължително лечение на родителите в болнично заведение, деца, чиито родители са дали писмено нотариално заверено съгласие за осиновяване. В сравнение с индикациите за настаняване на деца в държавни домове, съдържащи се в предходния Правилник за домовете за деца и юноши от 1974 г., условията за прием в настоящата правна уредба ограничават кръга на децата, които имат право да бъдат отглеждани по този начин. В член 29 на предходния Правилник са били включени и следните групи деца, освен тези, които фигурират в сега действащия: извънбрачни деца /чл.29, б/, деца на многодетни семейства, намиращи се временно в материално затруднение /чл.29, з/ и при наличие на свободни места е било възможно настаняването и на деца на родители, които нямат възможност да оказват системен контрол и да полагат грижи за тях, полагат нощен труд или работят на смени, често са в командировки извън населеното място, където живеят, учат вечерно и др./чл.29, и/ и деца на учители, работещи в селища, в които няма съответна степен на учебни заведения за обучението им /чл.29, й/. Така логично възниква въпросът какво се случва с тези групи деца след влизането в сила на новия правилник от февруари 2000 г. Ясно е, че все още има деца с такъв правен статут, но при създадената невъзможност да бъдат настанени и отгледани в дом, техните роднини и близки на практика намират различни други начини за приема им в държавни институции, които най-често се

оказват в ущърб на интересите на самото дете. Един от тези начини е настаняване в социално-педагогически интернати, където детето живее сред негови връстници, предразположени или вече извършили противобществени прояви. За определени групи деца е възможно да бъдат настанени в домовете за отглеждане и възпитание, ако отговарят също и на друга индикация от настоящия правилник. Най-засегнати се оказват децата от многодетни семейства, които се намират във временно материално затруднение, но родителите им имат желание да се грижат за тях, което изключва тези деца от групата на изоставените и подхвърлените по чл. 5 т.2 от сегашния правилник. Тъй като те не могат да бъдат настанени в домовете по настоящата уредба, остават извън грижата на държавата. Във връзка с този проблем БХК изразява загриженост за съдбата на споменатите групи деца, които представляват немалка част от всички деца, лишени от родителска грижа в България.

За всички индикации по Правилника за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа се представят съответните документи при прием в дома. Изследователите на БХК установиха, че през 2000 година още имаше деца, които бяха приети в домовете по индикациите на предходния правилник (например деца от социалнослаби семейства или извънбрачни деца), чиито родители все още не бяха издирени, за да ги приберат или да подпишат декларации за отказ от родителски права. Много често родителите дават децата си в домовете само с договор за временно отглеждане и възпитание и след това дълги периоди не се интересуват от тях. Това затруднява осиновяването на тези деца, защото директорът на дома трябва да започне процедура по лишаване на родителя от родителски права, след което има законна възможност да предложи детето за осиновяване. Процедурата обаче се оказва тромава, а и Семейният кодекс (чл.57, ал.2) предоставя удобна възможност тези родители да запазят родителските си права, ако веднъж в годината проявяват интерес към детето. Това е и предпоставка детето да стои по-продължително в дома, при по-неблагоприятни условия за живот.

Друг проблем, на който се натъкна БХК беше приемът на деца в голяма част от домовете без необходимата документация. Много често децата се приемат без медицински картони и имунизационни паспорти, което затруднява медицинското им обслужване в дома, а може да крие и опасност за здравето и живота им. Също така деца се приемат и без актове за раждане, което прехвърля бремето по издирването им от съответната община на директора. Някои от родителите са неграмотни и попълването на документите, изискуеми от Правилника трябва да се извършва от персонала на дома, а впоследствие често родителите сменят волята си за престоя на детето в дома или желаят да се откажат от декларацията, с която са се съгласили детето им да бъде предлагано за осиновяване. Така като основен проблем с настаняването на деца в домовете за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа се очертава липсата на интерес от страна на биологичните родители към детето по време на престоя му в дома, смяната на местоживеенето на някои от тях (най-често роми), последващата промяна на волята им, отразена в декларациите за отказ, липсата на изискуемите документи за прием в момента на постъпване на детето в дома. Директорите на домовете приемат деца без документи, защото съзнават, че родителите им не са в състояние да се грижат за тях и така защитават интереса на децата. Те поддържат добри контакти със служителите в общините и органите на полицията и впоследствие набавят необходимите документи за прием. Очаква се функционирането на специалните отдели към службите за социално подпомагане в общините да намали тези проблеми и отговорността за тяхното разрешаване да премине върху служителите в тях.

Материално-битови условия

Повече от половината от домовете за деца от 2,5 до 18-годишна възраст се намират в села и малки градове и това затруднява социалната адаптация на децата, забавя развитието им и значително затруднява достъпа на дарители и проверяващи органи. Над 50 % от домовете са в сгради, строени в периода 1952-1970 година и не могат да бъдат ремонтирани основно поради ниската държавна субсидия. Ето защо някои от тях са в плачевно състояние - с паднали мазилки, нехигиенични санитарни възли, с проблеми в парните инсталации и електрооборудването. За щастие, по-голямата част от домовете успяват да ремонтират сградите си поне частично със средства от дарения. Най-запазени и с най-добра поддръжка са сградите на Домовете за медико-социални грижи за деца, което се обяснява първо с факта, че всички (с изключение на три) се намират в сравнително големи градове и второ, с по-големите субсидии, които получават от Министерството на здравеопазването. При това тази група домове се инспектира най-редовно от проверяващи органи и така се поддържа стандарт на материалната база, по-висок от този в ДДЮ и ДДПВ.

Сградите на домовете за деца от предучилищна възраст (ДДПВ) са типови и са разпределени в няколко блока според броя на групите деца. Във всеки блок има занималня, спално помещение и баня с тоалетни. Състоянието им е много добро като интериор и атмосфера, съобразена със специфичните нужди на децата в тази възраст.

Най-неблагоприятни са материално-битовите условия в домовете за деца, юноши и девойки. Там възпитаниците са разпределени по 3, 4, 5 до 10 в стая и това на практика ги лишава от необходимото жизнено пространство. Спалните най-често са обзаведени само с легла и шкафчета, а на някои места могат да се видят и бюра, килими и пердета. Баните и тоалетните в повечето домове от тази група са занемарени и не се хигиенизират редовно. Средният брой деца, които ползват една баня в такъв дом варира от 3 до 50, средният брой деца, които ползват една тоалетна е около 20. Повечето тоалетни не се затварят отвътре, а баните не се отопляват през зимата. Малко са и помещенията, в които децата могат да се занимават в свободното си време, а освен това са и оскъдно оборудвани. Това са най-често занималните за самоподготовка, телевизионни и игрални зали и евентуално физкултурните салони. Атмосферата там е мрачна и неуютна, особено за деца, лишени от родителска ласка и любов.

Средствата за хигиена като сапуни, шампоани, кърпи и тоалетна хартия в повечето домове се набавят спорадично, от дарения, а четките и пастите за зъби изцяло зависят от наличието на дарителски средства. Постелното бельо най-често не достига и се поддържа зле. Нуждите на домовете надхвърлят сериозно средствата, които се отпускат за закупуване на тези консумативи от държавната субсидия, а на места въобще не бяха отпуснати такива средства за 1999 г. Трябва да се отбележи, че няма нормативи за постелното бельо и това затруднява установяването на стандарт, който да бъде съблюдаван и инспектиран от проверяващите органи.

Дрехите и личното бельо на децата се набавят предимно от дарения на дрехи втора употреба и тъй като в тях лично бельо почти не се намира, това е един от най-сериозните проблеми за децата и възпитателите. В повечето домове едва ли може да се говори за лични дрехи и бельо, защото дрехите са оборотни и се ползват от всички деца. Сериозни са затрудненията и при набавянето на обувки за възпитаниците. Почти всички деца в домовете са получили като дарение през 2000 година обувки от католическия свещеник отец Шубигер от Швейцария.

Хигиената в домовете е на най-високо ниво в домовете за медико-социални грижи за деца, тъй като са част от лечебните заведения в страната и към тях има завишените изисквания на ХЕИ. Приблизително на същото ниво

е и хигиената в ДДПВ, а в ДДЮ поддържането на чистотата до голяма степен зависи от децата и това занижава нивото ѝ. В много от домовете топлата вода не достига за ежедневните нужди на всички и се налага съставянето на режим за къпане и пране.

Медицинско обслужване

Медицинското обслужване на децата, настанени в домовете за медико-социални грижи се извършва от персонала в дома, който включва лекари, медицински сестри, психолози, логопеди (само в някои домове), рехабилитатори. В останалите два типа домове обаче има сериозни проблеми в това отношение. След стартирането на здравната реформа от 01.07.2000 г. грижата за здравето на децата в тях беше поверено на личните лекари (стоматолози) и фелдшери от здравните служби в селата и малките градове и на лекари от бившите поликлиники в по-големите градове, които се грижат за здравето на голям брой пациенти. Здравните осигуровки на децата се плащат за цялата година от държавната субсидия. Въпросът е доколко в действителност се осигурява възможно най-висок стандарт в медицинското обслужване на децата в домовете. Във всеки дом в страната има поне по 3-4 деца, а на места тази цифра достига 20-30 деца, които страдат от нощно подмокряне. В някои домове има деца със стомашни и бъбречни заболявания, с астрабизъм и психологически проблеми. Едва в 30 % от домовете има психолог, а нуждата от терапия и занимания с психолог в много от домовете е очевидна. Профилактичните прегледи и имунизациите се правят от личните лекари и фелдшери според имунизационния календар на България. На някои места липсващите медицински картони и имунизационни паспорти са сериозна пречка за осигуряване на дължимото обслужване. Според Правилника за ДДЮ и ДДПВ всеки дом трябва да разполага със спешен медицински шкаф. На практика в много от домовете има шкаф, снабден с медикаменти от първа необходимост, закупени с дарителски средства. Досега изписването и съхранението на лекарства от лекари и фелдшери се е извършвало по отменените от началото на 2001 г. Наредба 36 на министъра на здравеопазването от 04.10.1995 г. (за условията и реда за съхранение и продажба на лекарствени средства от лекари и фелдшери) и Наредба 30 на МЗ от 18.08.1995 г. (за условията и реда за предписване и отпускане на лекарствени средства), в които не е присъствала разпоредба за минимално задължителното количество и вид лекарства, които да се съхраняват в тези медицински шкафове. Завбъдеще тези отношения ще се уреждат от Наредба 6 от 26.01.2001 г. за реда за получаване на разрешение за съхранение и продажба на лекарствени продукти от лекари и фелдшери и за лекарствени продукти, които могат да се съхраняват от лекари, стоматолози, фелдшери и медицински сестри (в сила от 07.03.2001г.). Тя обаче касае само лекари, сключили договори с Националната здравноосигурителна каса и така съхранението на лекарства в домовете, където няма на щат медицинско лице, отново остава неуредено. Само малка част от домовете разполагат с лекарски кабинети, при това оскъдно оборудвани. Най-често в тях има само аптечка, кушетка, мивка, бюро и спешен медицински шкаф. От 01.01.2001 г. влезе в сила Националният рамков договор между Националната здравноосигурителна каса и Български лекарски съюз и Съюз на стоматолозите в България и приложенията към него. В него са определени изискванията на РЗОК за оборудването на кабинета на всеки общопрактикуващ лекар и подробно и изчерпателно са изброени задължителните за всеки лекар инструменти, оборудване и документи. Очаква се прилагането на това законодателно решение и наличието на средства в резултат на функционирането на здравната реформа значително да намалят възможностите за немарливо отношение към набавянето и съхранението на медикаменти и оборудване от медицинските лица.

Тези данни мотивират и предложението на БХК за зачисляване на щат във всеки дом на медицинско лице (желателно е то да е педиатър) и за законодателно определен минимум от медикаменти от първа необходимост, които задължително трябва да присъстват във всеки дом за деца и средствата за тях да се предвиждат в рамките на субсидията.

Хранене

Разпоредбата на чл.43 от Правилника за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителски грижи, уреждаща храненето, препраща към Наредба 16 на Министерството на здравеопазването от 1994 г. за физиологичните норми на хранене на населението. Тя посочва необходимите норми на прием на белтъчини, въглехидрати, мазнини, витамини и минерални вещества. Тази наредба определя като необходими следните норми за прием на енергия в зависимост от възрастта от едно дете – от 0-1 год.- 980 ккал. на ден, от 1-3-годишна възраст -1250 ккал на ден, от 3 – 6-годишна възраст - 1600 ккал на ден, от 6 – 10-годишна възраст - 1900 ккал на ден, от 10 – 14-годишна възраст –2400 ккал. на ден, от 14 – 18-годишна възраст - 2800 ккал. на ден. Според изчисленията на Института за социални и синдикални изследвания към КНСБ за септември 2000 г. издръжката за храненето на едно дете на възраст от 0 до 1 години е 61,93 лв., за дете от 1 до 3 години е 53,73 лв., за дете от 3 до 6 години е 64,45 лв., за дете от 7 до 13 години е 102,31 лв. и за дете от 14 до 18 години е 107, 68 лв. Така храноденът би трябвало да бъде съответно 2,06 лв. за деца от 0 до 1 година, 1,80 лв. за деца от 1 до 3 години, 2,14 лв. за деца от 3 до 6 години, 3,41 лв. за деца от 7 до 13 години и 3,58 лв. за деца от 14 до 18 години. Като сравним тези норми с действителния храноден в домовете за отглеждане на деца, лишени от родителски грижи установяваме, че във всеки от тях храноденът е занижен 2-3 пъти от установеното с нормативната уредба. В домовете за медико-социални грижи за деца средната стойност на дневния оклад за 1999-2000 г. е около 1,70 лв., като в тази сума е включена държавната субсидия и даренията за 1999 г. Средната стойност на един храноден за другите домове е около 1,50 лв, като сумата от държавната субсидия е едва 0,50-0,60 лв. Храната в много от домовете е най-сериозният проблем. Тя е нискокалорична, несъобразена с възрастта и нуждите на децата, бедна на белтъчини и витамини и еднообразна. Хранителни продукти се набавят от складове на едро, но най-важното условие е доставчиците да приемат разсрочено плащане. По-голямата част от домовете имат дългове към магазини и складове за хранителни продукти, закупени още през 1999 г. В домовете с редовно постъпващи средства от дарения седмично меню се изготвя и се спазва, но не са редки случаите, в които менюто се изготвя ден за ден в зависимост от продуктите, с които домът разполага. Децата също се оплакват от недостатъчната храна и от ниската ѝ калоричност. Малко домове могат да си позволят междинни закуски и приготвяне на три ястия за обед и вечеря. Месо се сервира 2-3 пъти в седмицата. Поради недостиг на средства децата нямат възможност да си купуват храни и напитки извън часовете за хранене.

Кухните и помещенията за хранене са с крайно остаряло оборудване и обзавеждане. Малко от домовете за деца от 2,5 до 18-годишна възраст разполагат със стерилизатори за приборите и съдовете за хранене.

Всичко това налага нормативен акт да определен минимален задължителен дневен оклад в домовете. Този оклад трябва да се актуализира в зависимост от изменението на цените на хранителните продукти и по този начин да се достигне стандарт в грижата за храненето на децата в държавните институции.

Образование и възпитателна дейност

Индивидуалното поведенческо, психическо и интелектуално развитие на всяко дете в домовете за медико-социални грижи се следи и отразява от персонала в специални дневници. В някои от домовете се работи по програмите "Внучето на баба" и "Специални майки", финансирани от осиновителна агенция "Милосърдие". Те позволяват с децата да общуват и да се занимават едни и същи жени всеки ден. Тази практика е стъпка напред в създаването на среда, подобна на семейната и дава значителни резултати в развитието на детето. За съжаление, поради огромния брой деца и недостига на персонал, повечето домове от този тип не могат да си позволят дори "хранене на ръце" на най-малките питомци.

В ДДПВ децата работят по програмите за масовите детски градини, но по мнение на всички възпитатели и педагози в тях усвояват значително по-бавно преподавания им материал в сравнение с децата, отгледани в семейна среда. Това налага и предложението на педагогическия персонал в тези домове, тези деца да постъпват в първи клас след като навършат 8 години. В противен случай те изостават от учебния процес в първи клас, което е основание за предлагането им са освидетелстване от медико-педагогическа комисия в МОН и за постъпване в помощни училища поради наличие на лека степен на умствена изостаналост. По мнение на педагозите, в тези случаи става дума за социална олигофрения. В ДДПВ обикновено има достатъчно пособия за занимания, а и атмосферата предразполага децата да развиват дарбите и способностите си. Там се водят и дневници, в които се отразяват педагого-психологическите характеристики на децата.

В ДДЮ децата започват обучението си от първи клас. Смяната на средата обаче се отразява болезнено на 7-годишните деца, преминаващи от ДДПВ в ДДЮ. От една страна те сменят домашната си обстановка, а от друга - постъпват в училище. В училищата обикновено не се обръща повече внимание на децата от домовете и така постепенно те изостават от учебния процес, повтарят класове и това става причина да не искат да продължат образованието си след завършване на основно или най-много на средно образование. БХК установи висок процент на неграмотност и занижени критерии в усвояването на преподавания материал. Обикновено средният успех на децата от домовете е добър - 3,50 – 4,00. В по-големите градове възпитаниците на домовете имат възможност да участват в различни видове свободноизбираема подготовка в училищата, но в селата такива възможности почти няма. Затова възпитателите помагат на децата от домовете при самоподготовката им и организират различни групи по интереси като форма за развиване на различни интереси и способности. За съжаление, тези извънурочни занятия не се финансират от държавата и това затруднява успешното им провеждане. Все пак в много от домовете има кръжоци по ръкоделия, рисуване, екология, шев, сформирани са танцови и певчески състави, организират се спортни състезания. Големият проблем в това отношение е недостигът на персонал за индивидуални занимания с децата. С една група от 12 - 18 деца работи един възпитател. Този факт буди загриженост и налага необходимостта от промяна на този норматив, определен от МОН. При определянето на нов норматив трябва да се вземат предвид поведенческите особености, психологическите характеристики и интелектуалните способности на децата в домовете и да се прецени как трябва да бъде разпределен педагогическият персонал спрямо броя на децата.

Отдих

През 1999 г. само 20% от домовете не бяха организирани летен или зимен лагер за възпитаниците си. Една част от тях са домовете за деца от 0

до 3-годишна възраст, за които почти няма условия за провеждане на лагери. Критериите за подбор на децата, които да участват в лагерите са обикновено свързани със семейното им положение. Децата, които имат болни родители, които са изоставени или са кръгли сираци задължително участват в организирания отход. Останалите могат да взимат участие ако желаят. Практика е почивките на децата да се организират предимно от дарителски средства или чрез предоставяне на базата на друг дом на разменни начала. Все пак организираният отход е важен от гледна точка социализацията на децата и трябва да се финансира от държавата.

Дисциплина и наказания

На въпроса за налаганите от персонала наказания възпитаниците най-често отговаряха, че в домовете за деца и юноши се налагат само допустимите от Правилника забележка, мъмрене, предупреждение за преместване в друг дом и преместване в друг дом. Много от възпитателите в тези домове наистина поставят акцента при възпитателната дейност върху разговора и метода на убеждението, когато дете извърши нарушение на правилника. Има обаче и домове, в които се налагат трудови наказания - миене на коридори, почистване на тоалетни, физически насилия, дежурства в столовата, забрана за гледане на телевизия или забрана за излизане от стаята за определен период. Някои от децата са убедени в правилността и справедливостта на наложените им наказания, други ги възприемат като възпитателна мярка, трети ги намират за унижителни. Със сигурност това показва от една страна безсилието на педагогическия персонал да се справи с възпитателната дейност само с позволенията от нормативните документи наказания и от друга страна това, че наказанията не са съобразени с действителния климат в домовете. На места липсата на наказания кара децата да се настройват консуматорски, като не полагат никакъв труд. В други домове децата се третират унижително и това води до нови провинения от тяхна страна. Незаконните наказания не се регистрират и се налагат от възпитателя на група. Законните наказания се гласуват и записват в протоколната книга от педагогическите съвети, след което се изпълняват.

Труд

В домовете за деца, юноши и девойки децата всеки ден почистват, перат, помагат при сервиране в помещенията за хранене и ги почистват след хранене. Освен това голяма част от децата работят за хора от селото или града, където се намира домът, като в замяна поучават пари или дрехи и храна. Обикновено берат или сортират селскостопанска продукция, копаят, товарят и разтоварват, извършват строителни дейности или работят в сферата на услугите. При това невинаги им са осигурени безопасни условия за труд.

Персонал

В домовете за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа персоналет е съставен от три групи: педагогически (възпитатели и учители), административен (счетоводител, касиер, домакин) и обслужващ (перачки, чистачки, готвачки, работник по поддръжка, шофьор). Педагогическият персонал обикновено представлява половината от персонала във всеки дом. 90 % от възпитателите са с висше педагогическо образование и около 20 % от тях имат класове квалификация. За съжаление, въпреки нормативното изискване, психолози има само в 30 % от домовете. Заплащането на педагозите варира от 150 лв. до 220 лв. и общо-взето няма удовлетвореност от него. В повечето от домовете няма текучество на

персонал поради безработицата в икономически депресивните райони. Помещенията за персонала са в сравнително добро състояние.

В много домове персоналят не е достатъчно подготвен за работа с деца без родители - много често това са учители, постъпващи на работа в дома след като на напуснали масово училище. Често педагозите не осъзнават специфичните нужди на този тип деца и не могат да се справят с проблемите им. Затова БХК смята, че изборът на педагогически персонал в домове трябва да се прави не само въз основа на образованието и квалификацията, но и на база нагласата за работа с деца в риск, мотивацията и способността да разрешава конфликтни ситуации сред възпитаниците. Трябва да се прави и редовна атестация на персонала, от което да зависи и заплащането му.

Инспекции

В домовете за отглеждане на деца инспекции правят ХЕИ, Противопожарна охрана, Регионалните инспекторати на МОН и Регионалните центрове по здравеопазване, органите по охрана на труда и финансовите ревизори. Най-често инспектира ХЕИ – от всеки месец до веднъж на 4 месеца. Противопожарна охрана посещава домовете от 2 до 4 пъти годишно, Регионалните инспекторати на МОН - 1-2 пъти в годината (има и домове, които не са посещавани от 3-4 години). Регионалните центрове по здравеопазване правят проверки на около 3 месеца. Учудващ е фактът, че домовете за деца са толкова рядко инспектирани именно от регионалните подразделения на ведомствата, на които са пряко подчинени. Това показва липсата на интерес и контрол от страна на министерствата. БХК призовава за по-редовни проверки на домовете за отглеждане на деца.

Документи

Задължителните документи, регламентирани в глава 10 на Правилника за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа бяха в наличност в почти всички домове и се водеха редовно. Единственият проблем, свързан с документацията беше липсата на актове за раждане, медицински картони и имунизационни паспорти в личните досиета на някои деца. БХК дори установи, че в някои от домовете за медико-социални грижи за деца се водят тетрадки за индивидуалното психо-физическо развитие на децата, придружени със снимки от различните възрасти на детето и подробно описание на процеса на формиране на речевите, двигателни, хранителни и поведенчески особености.

Финансиране

Домовете за медико-социални грижи за деца се финансират от общините, на територията, на които се намират. При тях държавната субсидия от МЗ пристига по-нередовно, отколкото при домовете от другите два типа. Тя покрива само заплащането на персонала, част от разходите за храна и консумативи. Средства за облекло, медикаменти и ремонти почти не се отпускат. Това е причината много от тези домове да започват новата финансова 2000 година с дългове за електричество и вода, натрупани през предходната година. Така цялостната поддръжка на домовете се осъществява благодарение на даренията от юридически и физически лица. Домовете за деца от предучилищна възраст и домовете за деца, юноши и девойки се финансират от МОН и за разлика от гореспоменатите домове (ДМСГД) се финансират по-редовно. И в тях обаче субсидията стига само за заплати на персонала и отчасти за текущи ремонти, храна и консумативи.

Дарения

Всички домове в страната в по-голяма или по-малка степен съществуват благодарение на даренията, които техните ръководители осигуряват. Те се приемат от комисии, чиито състав се определя в началото на годината от директора. БХК установи, че повечето дарения са в натура - дрехи, обувки, хранителни продукти, медикаменти, средства за поддържане на хигиена, постелно бельо, строителни материали, течни гориво. Много от домовете успяват да осигурят дарения, чиято стойност достига до 50-80 % от държавната субсидия. За някои от домовете обаче изследователите на БХК получиха сигнали за злоупотреби на персонала с дарителски средства.

Основни човешки права

Личният живот на децата е неприкосновен. Рядко се случва да се проверява кореспонденцията или да се обискират шкафчетата. От разговорите на изследователите с децата стана ясно, че в някои домове се упражнява физическо насилие (дърпане на уши, ритане, шамари) от страна на персонала за наказание или възпитание. Когато имат паразити, тъй като препаратите за обезпаразитяване са скъпи, често децата се остригват. Други ограничения за външния вид на възпитаниците не се налагат. Децата в повечето домове имат и религиозна свобода. На места се провежда обучение по религия под формата на свободно избираема подготовка. В повечето домове децата нямат възможност да членуват в детски организации и клубове. През свободното си време те само могат да гледат телевизия и да участват в организирани от дома културни и спортни мероприятия. Прави впечатление липсата на собствено мнение на децата за условията, в които живеят и се развиват. Повечето от тях нямат изградена представа за стандарта на грижи, на който имат право и се задоволяват със съществуващите условия за живот, които най-често са далеч по-добри от семейната им среда. В този смисъл БХК изразява загриженост относно осигуряването на достойно съществуване и личностно реализиране на децата, отглеждани в системата на държавните домове.

Наблюденията на БХК показват, че грижата за децата, настанени в държавни институции за отглеждане и възпитание не отговаря на стандарта, осигуряван в семейна среда и трудно може да го достигне в близко бъдеще. Това положение вероятно ще се подобри с влизането в действие на Закона за закрила на детето и с въвеждането на няколко алтернативни форми за отглеждане и възпитание на деца, лишени от родителска грижа, но този процес ще отнеме доста време. Все пак наложително е да се предприемат ефективни мерки за бързото и адекватно функциониране на държавните и общински органи, които предстои да поемат грижата за деца в риск. А доколкото специализирани заведения на държавна субсидия ще продължат да съществуват с тази цел, то се очаква те да функционират в много по-намален състав на децата в тях, което ще облекчи и цялостната им издръжка. В този смисъл е изключително важно държавата да предприеме възможно най-бързо ефективни мерки за нормативно уреждане на допуснатите пропуски в законодателството, което се отнася до тези институции от една страна, а от друга - да прояви активност във връзка с прилагането на Закона за закрила на детето.

Славка Кукова